

CONFUCIUS ȘI KANT SAU ETICA DATORIEI

Conf. univ. dr. Gabriela Pohoată,
Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”

Abstract: *It is amazing how two of the greatest thinkers of mankind, who also lived in different times, in distinct societies and cultures, shared similar moral views. Thus, fundamentally, morals is the outcome of a general experience, is the universal, transcendent and irreducible exigency.*

Starting from such premises, this article stresses the essential identity between Confucius' morals and the Kantian deontological ethics.

Keywords: *debt, ethics, virtue, moral law, ration, humanity, humanism.*

„Filosoful spune: Virtutea omeniei este mai folositoare oamenilor decât apa și focul; am văzut oameni care au murit pentru că au pășit în apă și în foc; însă nu am văzut niciodată murind pentru că au pășit pe calea omeniei”.

Confucius

„Acționează numai după acea maximă prin care poți vrea totodată ca ea să devină o lege universală”.

Imm. Kant

În lumea în care trăim perfecțiunea morală nu este conceptibilă, pentru că avem interese, înclinații, tentații, poftă greu de stăvilit; a-ți face datoria față de tine cât și față de ceilalți, este o formă de perfecțiune. A fi bun, a iubi, a acționa pentru fericirea altuia și propria desăvârșire sunt acțiuni din datorie cu un înalt conținut moral. Dacă am fi capabili să ascultăm de legea morală sau imperativul categoric kantian, atunci am fi cu toții niște sfinți; nu am mai avea nevoie de lege, de stat, căci toate acțiunile noastre ar fi pozitive, umane. În realitate, lumea noastră este dominată de ceea ce am putea numi entropie antropică, unde cel care acționează din datorie face notă discordantă, sau este considerat anacronic. Este greu să vorbești despre morala kantiană într-o lume în care omul nu mai are viață interioară, fiind lipsit de repere autentice și incapabil de cunoaștere de sine.

1. A-ți face datoria înseamnă a te supune unei legi ce-ți impune să-l respecti pe celălalt, oricine ar fi el și în orice situație s-ar afla.

Conștiința datoriei este aceea a unui trebuie, adică a unei exigențe a cărei valoare constă în faptul că nu este produsul unui sentiment. Astfel, aceasta reclamă într-adevăr o experiență repetată a părăsirii eului și a înălțării, a negării propriei spontaneități, a logicii tendințelor proprii.

Datoria este nucleul moralității. Experiența morală se trăiește ca o luptă, ca o bătălie între vocea rațiunii și aspirațiile pe care ni le dă sensibilitatea. Experiența unei astfel de incertitudini (ce trebuie să fac?) ne determină să judecăm continuu.

Există în morală o sete de absolut fără ca ceva să o facă compatibilă cu aici și acum, cu situațiile concrete în care se aplică. În acest sens, experiența morală este cea a unei conștiințe nefericite ce suferă sciziunea între a fi și a trebui să fii și care trăiește realitatea ca pe continuă decepție.

Etica presupune o cunoaștere adevărată a lucrurilor, iar morala exprimă o judecată asupra lucrurilor care ne face să condamnăm distanța dintre ideal și real.

Este uluitor cum doi dintre cei mai mari gânditori ai umanității, care au trăit în timpuri diferite, societăți și culturi distincte au împărtășit puncte de vedere asemănătoare în domeniul moral. Astfel, se poate susține că, în mod fundamental, *morala este rodul unei experiențe generale*, este exigența universală, ireductibilă și transcendentă.

Pornind de la asemenea premize, susținem în articolul nostru existența unei identități esențiale între morala confucianistă și etica deontologică kantiană.

Confucius s-a născut în anul 551 î.H... Trăind într-o epocă în care China se află într-o stare de declin social și moral, Confucius a propovăduit necesitatea de a urma dao (calea sau drumul) celor din vechime, accentuând virtuțile cardinale străvechi, susținând că ierarhiile sociale de altădată reflectau ordinea morală a lumii, dar subliniind nevoia de virtute și de omenie sau bunăvoință la fiecare nivel al societății.

„Există oare vreun cuvânt, a întreat Tzu-Kung, care ar putea fi adoptat ca regulă de conduită pentru toată viața?”

Maestrul a răspuns: „Nu este oare Omenia acel cuvânt? Nu face altora ce ție nu ți-ar plăcea.” (Analecte XV, XXI)

Nu există nicio îndoială că acest precept este exprimat în Analecte într-o manieră negativă, nu o dată, ci de trei ori, deși o propoziție negativă nu înseamnă în mod necesar o idee negativă. Chinezii au înțeles întotdeauna maxima în sens pozitiv. (Hajime Nakamura, „Orient și Occident”).

„Omenia e ceea ce înfrumusețează un loc. Cel care are posibilitatea să aleagă și nu se stabilește într-un astfel de loc, acela nu-i înțelept.”

Idealul confucianist de REN poate fi comparat cu cel budist de maitri, cu iubirea creștină, respectiv cu imperativul categoric kantian.

În secolul al XVIII-lea, unul dintre cei mai mari filosofi clasici germani, Imm. Kant formula, desigur, într-o manieră mai elaborată, imperativul categoric sau legea morală: „acționează astfel încât să tratezi omul ca scop, niciodată numai ca mijloc”. În viziunea sa orice om este un scop în sine prin natura sa rațională. Astfel, imperativul categoric al lui Kant este expresia universală și obiectivă a naturii noastre raționale. Dacă ceva e bine pentru o persoană, e bine pentru toți. Dezbatem problemele și convingerile morale pentru că dorim să fie universal valabile.

Spre deosebire de metafizică, deliberarea morală se bazează pe pura rațiune practică sau voința bună interioară, iar structura filosofiei morale a lui Kant este clădită pe conceptele corelate de sine, de datorie (recunoașterea a ceea ce este bine), de libertate (la nivelul rațiunii) și de autonomie (autodeterminare).

Noi suntem cei care instituim legea morală, exprimată în imperativul categoric sau necondiționat, aplicabil tuturor oamenilor pentru că este o expresie a naturii noastre raționale.

2. În opinia noastră, izomorfismul sau congruența dintre cele două concepții etice vizează raționalitatea ființei umane.

Cel mai de seamă filosof din China, Confucius care a trăit în secolul VI-lea și pe care cărțile chinezești îl numesc cu precădere Filosoful susținea: „Lucrul cel mai important în cunoaștere este datorie”. „O! cât de mare e legea datoriei omului sfânt, exclamă Filosoful; ea este ca un ocean fără maluri! Ea produce și menține toate ființele, ea poate atinge cerul prin înălțimea ei. O! cât de bogată și de cuprinzătoare”! (Shao Yung, XXVII).

Această lege este cea a rațiunii; „Este principiul călăuzitor care pune de acord faptele noastre cu natura rațională”. (Ibidd, I) Ea este obligatorie și imuabilă. „Regula de conduită morală care trebuie să ghideze toate acțiunile noastre este în așa măsură

obligatorie încât nu avem voie să ne îndepărtăm de la ea nici măcar într-un singur punct, nici măcar pentru o singură clipă. Dacă am putea să facem acest lucru, ea nu ar mai fi o regulă de conduită imuabilă”.(I, 2). Această regulă este absolută și sacră prin ea însăși, căci: „Legea datoriei este prin ea însăși legea datoriei”. (XII, 2)

Sunt argumente care ne îndreptătesc să susținem că etica kantiană articulată pe conceptul de datorie nu este singulară în istoria filosofiei; mai mult decât atât, considerăm că viziunea kantiană are ca punct de plecare textele moralistului chinez. În acest sens, aducem în discuție textul kantian, pentru a putea vedea similitudinile, dar și maniera modernă de abordare:

„Datorie! Nume sublim și mare, tu care nu cuprinzi în tine nimic agreabil, nimic care să includă insinuare, ci reclami supunere, care totuși nici nu ameninți cu nimic ce ar trezi în suflet o aversiune naturală și l-ar înspăimânta pentru a pune în mișcare voința, ci numai stabilești o lege care-și găsește prin ea însăși intrare în suflet și care totuși își câștigă ea însăși, în ciuda voinței, venerație (deși nu întotdeauna ascultare), înaintea căreia amuțesc toate înclinațiile, deși în taină acționează împotriva ei, care ți-e obârșia demnă de tine și unde să găsim rădăcina descendenței tale nobile, care respinge cu mândrie orice înrudire cu înclinațiile, rădăcina din care trebuie să derive, ca din originea ei, condiția indispensabilă a acelei valori, pe care numai oamenii înșiși și-o pot da?” (C.R.P.)

Datoria este deci obligația pe care o avem de a ne determina acțiunile exclusiv prin forma legii morale. Legea morală reclamă sfințenia, adică adecvarea totală a voinței la legea morală. Dar omul, ca ființă rațională, aparținând deopotrivă atât lumii sensibile cât și celei inteligibile, nu este capabil pe această lume decât de virtute, de împlinirea legii morale din respect pentru ea, fiind totuși mereu tentat s-o calce și chiar s-o și facă. Din acest conflict între ceea ce reclamă legea morală și ceea ce este capabil omul rezultă postulatul nemuririi sufletului, care deschide perspectiva unei apropieri printr-un progres infinit de adecvare perfectă a voinței la legea morală.

Scopul acestei reguli morale este perfecționarea de sine: iată legea omului. Dar mai presus de perfecționare, noi așezăm perfecțiunea. Iată legea cerului, și, adevăratul principiu al tuturor celorlalte legi.

Prin acesta, Confucius ajunge la ideea sublimă că moralitatea este prin ea însăși superioară naturii, că ea este primul principiu al universului. Cerul și pământul sunt, fără nicio îndoială, mari; cu toate acestea, omul a găsit chiar și în ele imperfecțiuni. De aceea, înțeleptul, considerând că regula de conduită morală este și mai mare, a spus că lumea nu poate s-o cuprindă (XXV, 1).

Care este, deci, cauza universului?

„Puterea productivă a cerului și a pământului”, răspunde Confucius, „poate să fie exprimată printr-un singur cuvânt: *perfecțiunea*. Perfecțiunea este începutul și sfârșitul tuturor ființelor; fără perfecțiune, ființele n-ar exista”. (XIII, 1) Acestea sunt principiile generale ale moralei lui Confucius.

Cele mai mari virtuți individuale pe care le recomandă Confucius sunt: puterea sufletească, moderația, care înseamnă menținerea constantă pe calea de mijloc, dreptatea și, mai ales, omenia. Confucius va căuta perfecțiunea și mijloacele de a o realiza în domeniul conduitei exterioare, a „fenomenului” de aici importanța acordată etichetei. De fapt, se poate aprecia că *filosofia lui Confucius este un formalism practic*.

Confucius propune o doctrină morală constituită din precepte aplicabile vieții cotidiene a individului în societate, fără speculații metafizice, fără căutări mistice, dar cu puține aluzii la divin; în schimb o etică simplă și concretă: fidelitate față de tradiții și față de riturile ancestrale, onestitate și spirit de dreptate, dragoste pentru apropiați și devoțiune față de familie, respect pentru ierarhie, simțul datoriei, practica virtuții... Atitudinea virtuoză, în morala confucianistă, conduce la înțelepciune. Astfel, învățătura

lui Confucius are o finalitate practică; pornind de la premiza că omul e o ființă perfectibilă, ea îi impune îndatorirea de a se perfecționa; toți oamenii, de la cel mai puternic până la cel mai umil, trebuie să se străduiască a atinge perfecțiunea ideală.

1) „*Perfectul*” este prin el însuși perfect, absolut; *legea datoriei* este prin ea însăși legea datoriei.

2) Fără perfect sau perfecțiune, ființele nu ar exista. Iată pentru ce înțeleptul prețuiește această perfecțiune mai presus de orice.

3) Omul perfect nu se mărginește să se perfecționeze pe sine și apoi să se oprească; pentru acest motiv, el se străduiește să perfecționeze și pe ceilalți oameni. A se perfecționa pe sine însuși e fără îndoială o virtute; perfecționarea celorlalte ființe este o înaltă știință; aceste două perfecționări sunt virtuți ale naturii sau ale facultății raționale pure (Tchung-Iung sau Invariabilitatea în mediu).

Ameliorarea sau perfecționarea de sine reprezintă, după Confucius, punctul de plecare și calea absolut indispensabilă pentru a ajunge la ameliorarea sau perfecționarea celorlalți. Cu cât o persoană ocupă un rang mai înalt în societate, cu atât datorii față de sine însuși sunt mai mari. Perfecțiunea pură, în afara oricărui amestec, este *legea cerului*; perfecțiunea care constă în efortul perseverent de a urma legea cerului - ceea ce, de fapt, în confucianism înseamnă a te conforma *esenței umane*-nu poate fi decât o morală incompletă și inoperantă. Dar, pentru ca omul să-și poată conforma conduita sa legii morale, trebuie mai întâi să o cunoască: „Or, spune Confucius, nu există în lume decât oameni întru totul perfecți, care pot să-și cunoască pe deplin propria lor natură, legea finită lor și datorii care decurg, ei pot cunoaște prin însuși acest fapt natura celorlalți oameni, legea finită lor, și să le arate datorii pe care trebuie să le observe pentru a se îndeplini mandatul cerului...” (Tchung-Iung sau Invariabilitatea în mediu).

Dar există trepte diferite ale perfecțiunii. Treapta cea mai înaltă depășește într-un fel condițiile naturii umane, reflectând de fapt nu ceea ce este realmente perfectibil, ci o esență ascunsă și imuabilă a naturii umane. Despre cei care au atins această treaptă - ne spune Confucius - ei pot prevedea viitorul, destinul popoarelor, ascensiunea și decăderea acestora, manifestându-se prin aceste daruri superioare ale spiritului ca niște inteligente imateriale, cvasi-divine.

În centrul învățaturii lui Confucius stă credința într-o ordine superioară la care omul poate contribui prin perfecționarea propriei sale conduite. De aici importanța acordată ceremonialului și respectării riturilor religioase, datorii care reprezintă în confucianism calea supremă de colaborare a omului cu legile naturii. În esența lor, legile morale și legile naturii se integrează aceluiași sistem normativ: există o singură ordine în lume care îmbrățișează într-o unitate armonioasă normele conduitei morale și acelea care guvernează evoluția cosmosului, succesiunea anotimpurilor, ca și alternanța zilelor și nopților. Recunoașterea identității de esență și a interdependenței acestor legi reprezintă condiția indispensabilă a vieții morale, calea care duce spre ideal, odată cu norma de bază a responsabilității: atunci când oamenii nu-și îndeplinesc îndatoririle lor morale, atunci când tatăl nu mai este un bun tată, atunci când soțul nu mai este un bun soț, atunci când conducătorul nu mai este un bun conducător, sau supusul un bun supus, politețea, inteligența și fidelitatea față de datorie sunt neglijate, ordinea socială cedează locul unei stări de anarhie și însăși natura e afectată în mersul ei, Cosmosul amenințat să se transforme într-un veritabil haos.

Pentru Imm. Kant perfecțiunea, care este totuna cu sfințenia, nu este hărăzită nici unei ființe raționale aici pe pământ. De ea ne putem apropia numai printr-un progres, care, fiindcă nu-și poate atinge scopul în această lume, trebuie să admitem că se prelungește și în lumea cealaltă, prin dăinuirea personalității noastre în acea lume, adică trebuie să admitem nemurirea sufletului ca pe o „speranță consolatoare”. Așa, cum se poate observa, după Kant morala nu are nevoie să recurgă la ideea unei ființe supreme,

pentru a lua cunoștință de datoriile pe care le are omul, nu are nevoie nici de alte mobiluri decât de legea morală pentru a le împlini. Morala își este, ca morală, suficiență ei însăși.

Kant susține că moralitatea se bazează în întregime pe rațiune. Rațiunea ne dă cerințele morale, cărora trebuie să li se conformeze toate acțiunile noastre. Filosoful german susține că toate normele morale sunt individualizări ale unei singure norme morale generale, pe care a numit-o Imperativul categoric. Cele mai importante forme în care se manifestă Imperativul categoric sunt Legea Universală-acționează în așa fel încât maxima voinței tale să fie în acord cu legea universală,- și Scopul în sine - acționează în așa fel încât să tratezi întotdeauna umanitatea, atât în persoana ta, cât și a celorlalți, ca scop în sine și niciodată numai ca mijloc. Ideea de bază, în prima formulare, este aceea că moralitatea cere ca tuturor oamenilor să li se aplice aceleași standarde. Trebuie să ne gândim întotdeauna dacă am putea dori în mod consecvent ca altcineva să facă ceea ce noi suntem pe cale să facem. Ideea de bază în cea de-a doua formulare este aceea că moralitatea cere să tratăm oamenii, inclusiv pe noi înșine, ca având valoare în sine și nu doar relativ la satisfacerea dorințelor noastre. Raționalitatea ne cere să tratăm lucrurile asemănătoare în mod asemănător.

Umanismul kantian este o replică strălucită la doctrina confucianistă concentrată în maxime precum: A te purta cu ceilalți așa cum ai vrea ca ei să se poarte cu tine; Regula vieții este reciprocitatea (Ta-hio X, 3); (Menz-tzu, II, IV,); „Fan-ci îl întreabă într-o zi pe Confucius ce înseamnă virtutea umanității”. Filosoful îi răspunde: „Aceasta înseamnă a-i iubi pe oameni”. „Trebuie să-i iubești pe oameni din toată inima ta și cu toată puterea cugetului tău”. „Omul superior este acela care manifestă același sentiment de îngăduință, de bunătate egală pentru toți”. „Aș vrea să pot aduce bătrânilor mângâiere printr-o odihnă ușoară, să am întotdeauna față de prieteni același sentiment de fidelitate, să mă ocup de femei și de copii cu o adevărată dragoste paternă!” Unul dintre discipolii lui Confucius i se adresa acestuia într-o zi cu tristețe: „Toți oamenii au frați, numai eu nu am niciunul!” „Omul superior, îi răspunde filosoful, trebuie să-i considere pe toți oamenii care locuiesc în lăuntru celor patru mari, ca pe frații lui!” (Lun-yu, I, XII, 22, I, 6, I, X, 14, V, 25, XII, 5)

3. Viziunea etică a celor doi gânditori analizați a avut o influență benefică asupra societăților în care aceștia au trăit și desigur, asupra posterității.

Este bine pentru societate ca orice comportament exterior să fie în acord cu comportamentul moral. Kant considera ca această doctrină a binelui moral este în acord cu gândirea noastră morală obișnuită și că este necesară oricărei moralități care se aplică tuturor ființelor gânditoare. Moralitatea se presupune a fi universală. Aceleași cerințe morale se presupune că se aplică tuturor oamenilor, în orice moment și în orice condiții.

Astfel, chiar dacă de pe urma lui Confucius nu există nicio scriere, teoriile sale fiind ulterior adunate în cartea „Lun yu”, gândirea sa stă la baza civilizației chineze.

„Ses disciplines allèrent plus loin, et présentèrent Confucius comme être inspire, un prophète, un dieu. Ils s'avisèrent même de compléter son enseignement par des explications qu'ils composèrent eux-mêmes et lui attribuèrent.” (Histoire de la Philosophie 1, Encyclopédie de la Pléiade).

Originalitatea învățaturii confucianiste, din punctul de vedere al învățaturii occidentale, ar ține mai întâi de aceea că ea nu se sprijină pe vreun aparat teoretic sau dogmatic. Este vorba în primul rând de problema cea mai supusă tentației dogmei, aceea a divinului și a regnului „spiritelor”.

Etica lui Confucius s-a vrut a fi și o pedagogie socială, ca de altfel mai toate eticile. Maximele ei sunt generale, abstracte unele. Imperativele ei, așisderea. „Nu faceți altuia ceea ce nu vreți să vi se facă vouă”; „Să iubim oamenii cu toată puterea sufletului nostru”; „Omul superior consideră pe toți oamenii ca pe frații săi”; „Omul superior

urăște pe cei pe care, de pe treapta de jos a societății, își calomniază superiorii (...) nu se supun, nu sunt disciplinați”.

„Calea” lui Confucius poate fi considerată o cale „care afirmă viața”, prin faptul că întreaga sa gândire exprima valoarea vieții omenești, a ceea ce înseamnă să fii cu adevărat „cu oamenii laolaltă” (Analecte, 18;6)

Tema solidarității umane invocată aici este spectaculoasă.

Pentru Imm. Kant umanitatea din om era ceva sacru. „Acționează astfel încât să tratezi întotdeauna umanitatea, atât în persoana ta cât și în persoana celuilalt, ca pe un scop și niciodată ca pe un mijloc”. Astfel, doar respectul este un sentiment cu adevărat universal fiind iubire practică, adică iubire ce nu datorează nimic sensibilității celui din care emană, ce se adresează tuturor, dincolo de afinitățile sentimentale.

Printr-o frumoasă imagine, Kant distinge cerul înstelat deasupra capetelor noastre iar în noi legea morală ca ordine a necesității și a libertății. Specificul naturii umane este de a putea, liberă fiind, să-și contrazică natura. A-ți face datoria înseamnă deja a nu mai fi așa cum ești, a lupta împotriva a ceea ce înseamnă în noi marca naturalității (înclinații sau dorințe). Tocmai această duplicitate a omului de a fi în același timp sensibil și inteligibil îl face capabil de moralitate. Filosoful german respinge categoric, ca fiind contrară moralității, ca fiind eteronomică, întemeierea teologică a moravurilor. Etica sa este una a rațiunii, o etică apriori având valabilitate universală pentru orice subiect cugetător.

O lege morală stă la temelia lumii. După cum am văzut, Kant își va mărturisii admirația pentru două lucruri: cerul înstelat, de deasupra, și legea morală din lăuntrul conștiinței. Pentru adeptul lui Confucius, „imperiu” ceresc nu este decât o expresie a legii morale. Numai că această lege acționează într-un univers static, fără a se putea întrevădea, dintr-o asemenea perspectivă, după care lumea s-ar afla într-un perfect echilibru, posibilitatea sau rațiunea vreunei transformări mai adânci în ordinea lucrurilor, care să însemne un progres esențial în istoria societății, în condițiile de viață ale muritorilor „de rând”.

Incontestabilele merite ale lui Kant în domeniul moral au fost: strădania lui neobosită de a întemeia o etică științifică, universală. Prin aceasta, considerăm etica kantiană ca fiind superioară demersului confucianist. Ideile sale cu profund conținut moral le găsim astfel sistematizate în *Bazele metafizicii moravurilor și în Critica Rațiunii practice*.

În ciuda tuturor criticilor, dintre care unele foarte întemeiate, ce i s-au adus, concepția morală kantiană continuă să constituie un moment grandios al gândirii filosofice în genere.

Gânditorii analizați au reușit să confere o dimensiune universală moralei pentru că o fundamentează metafizic, prin admiterea unei ordini cerești eterne sau a unei ordini universale care se reflectă în rațiunea umană obiectivată magistral printr-o ETICĂ A DATORIEI.

BIBLIOGRAFIE

[1] Beval, d'Yvon, (1973) „*Histoire de la Philosophie 2, Encyclopedie de la Pleiade*”, Gallimard, Paris.

[2] Confucius, (1994), „*Analecte*” în „*Cele patru cărți clasice ale Chinei*”, Ed. Timpul, Iași.

[3] Doctrine de Confucius ou les quatre livres de philosophie morale et politique de la Chine (trad. M.G. Pauthiers), Ed. Garnier, Paris, 1929.

[4] Etiemble, R., (1986), „*Confucius, col. „Folio-Essais*”, Gallimard.

[5] Jaspers, K., (1996), „*Oamenii de însemnătate crucială*”, Socrate, Buddha, Confucius, Iisus., Ed. Paideia, București.

[6] Kant, Imm., (2006), „*Întemeierea metafizicii moravurilor*”, Ed. Humanitas, București.

- [7] Kant, Imm., (1999), „*Critica rațiunii practice*”, Ed. IRI, București.
- [8] Nakamura, Hajime, (1997), „*Orient și Occident*”, Ed. Humanitas, București.
- [9] Wewrytko, Sandra, A., (1982), „*Confucius and Kant: the Ethics of Respect; Philosophy East & West*”, vol. 32.

